

LUND UNIVERSITY

Studiu de caz: Alex Stefănescu : Istoria literaturii române contemporane

Bagiu, Lucian

Published in:
Discobolul

2006

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bagiu, L. (2006). Studiu de caz: Alex Stefănescu : Istoria literaturii române contemporane. *Discobolul*, IX(106-107-108 (111-112-113)), 105-115. <http://www.culturaalba.ro/revista-discobolul/>

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Studiu de caz:

Alex Ștefănescu - *Istoria literaturii române contemporane*¹

Panorame coerente ale istoriei literaturii române postbelice au produs Dumitru Micu, Ion Rotaru, Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Eugen Negrici și Marian Popa. În anul 2005 Alex Ștefănescu creează o isterie colectivă în lumea literaților propunând propria viziune asupra literaturii române cuprinse între anii 1941-2000. Istoricul literar și exegetul Alex Ștefănescu reușește să provoace aversiunea unei panoplii cvasiexhaustive a lumii scriitoricești, reproșându-i-se, din considerente și interese multiple, un amănunt comun tuturor nemulțumiților: subiectivitatea selecției realizate cu lipsă de profesionalism. Vom proceda în studiul de față la extrapolarea unor deficiențe concrete ale demersului autorului, consecutiv explicitând viziunea de construcție a volumului, în virtutea cărei autorul nu este nici scuzabil, nici blamabil.

Revista „Observator cultural” lansează, în nr. 312 / 16 martie 2006, o dezbatere care își propune să limpezească apele asupra *eșecului* exegetic al autorului. Verdictul este cunoscut din momentul inculpării, datorită manierei tendențioase de formulare a întrebării, ancheta fiind principial sortită caducității prin antepronunțare în proces. Căci, paradoxal, dacă Alex Ștefănescu își propusese un proces al comunismului cu armele criticii literare, s-a aflat el însuși chemat la bară pentru a-și pleda cauza, dar nu acuzator, ci ca pârât. Așadar, *Chiar a scris Alex Ștefănescu o istorie a literaturii?*. La această întrebare s-au aflat, în publicistica românească, destui care să ofere răspunsuri cât se poate de sugestive, de la calificarea demersului inițiat de Alex Ștefănescu drept „Harry Potter pentru adulți”², la categorisirea acestuia drept „album literar cu explicațiile pozelor de Alex Ștefănescu” și până la o descriere extrem de elocventă ca următoarea: „Contaminat de apetitul autorului pentru comparațiile de efect (era să scriu: de afect), aș asemui-o virtualei Case Radio din apropierea Podului Eroilor: o butaforie neoclasică abandonată cu fațadele știrbe, acoperită de graffitiuri și bîntuită de aurolaci”³ (). Însă, până acolo, reținem câteva reproșuri formulate obiectiv și sistematic.

Mircea Muthu, exeget universitar clujean, menționează, sub titlul *Istoria literaturii ca mixaj*, neajunsuri multiple și scandaloase. Negarea, fără argumentarea necesară, a atributului de capodoperă

¹ Versiune revizuită a articolului omonim publicat în „Discobolul”, Serie nouă, Anul IX, Nr. 106-107-108 (111-112-113), octombrie-noiembrie-decembrie 2006, p. 105-115.

² Veronica Gherasim, Elena Vladareanu, *Harry Potter pentru adulți, cu scriitori români*, în Business24, 7 decembrie 2005.

³ Paul Cernat, *Istorie literară cu înlocuitori*, în „Observator cultural”, nr. 312 / 16 martie 2006.

povestirilor voiculesciene *Lostrița*, *Pescarul Amin* sau *Ultimul Berevoi*, etichetate drept „grandilocvență mitologică“, este considerată o judecată cel puțin aberantă. Opțiunea lui Alex Ștefănescu, desigur deconcertantă, nu este însă aceea de a eluda calitatea de excelent povestitor a lui Voiculescu, ci aceea de a *reconsidera* paradigma prozei voiculesciene. În acest sens merită semnalat că următorul pasaj al capitolului este intitulat de Alex Ștefănescu *Adevăratele capodopere*, unde autorul ia în discuție, elogios, povestirile *Viscolul*, *Lipitoarea*, *Iubire magică*. Foarte posibil ca și în acest caz să întâlnim „o judecată cel puțin aberantă”, dar amănuntul existenței unei imagini în oglindă trebuie precizat. Alte judecăți eronate ale lui Alex Ștefănescu sunt semnalate prin ignorarea uneia dintre cărțile de rezistență semnate de Fănuș Neagu, *Îngerul a strigat*, sau prin aversiunea față de literatura optzecistă (pe ai cărei reprezentanți Alex Ștefănescu îi consideră indivizi fără operă). Ceea ce deranjează apoi la Alex Ștefănescu nu sunt doar omisiunile sau reconsiderările, ci însăși formulările neacademice, de genul aceleia în care Adrian Marino, un istoric al ideilor literare – deci spirit academic – este receptat ca posesor al unui stil de „Cassius Clay al istoriei literaturii“. Însă imediat Mircea Muthu menționează că „nu i se poate contesta lui Alex Ștefănescu darul epicizării în exercițiul critic și, mai concludent poate, capacitatea de a mixa informația, nu neapărat literară, cu comentariul sau cu parafrizarea operei”. Mircea Muthu recunoaște că se pot reține caracterizări expresive, ca aceea aplicată romanului lui Mircea Cărtărescu, ce „seamănă cu un imens și superb portocal, care are rădăcinile înghesuite într-o găleată de plastic“. Posibil ca în acest caz stilul neprotocolar de abordare a operei lui Cărtărescu de către Alex Ștefănescu să fie acceptabil și chiar salutar întrucât prozatorul în discuție nu este un spirit academic. Conclusiv, Mircea Muthu își exprimă dezamăgirea față de un produs care mai degrabă este încadrabil în categoria teatrului de revistă decât a metodei științifice.

Mult mai coroziv se dovedește a fi Paul Cernat, sub titlul *Istorie literară cu înlocuitori*. Datorită discrepanței dintre scopul propus (continuarea istoriei literaturii române din momentul atins de G. Călinescu, anul 1941) și mijloacele utilizate (comparații neacademice, considerate penibile și ridicole), Paul Cernat situează discursul lui Alex Ștefănescu între limbajul lui G. Călinescu și cel al lui Florin Călinescu, așadar între pretențiile științifice și potențele mahalagiste. Se rețin formulări demne de o vastă colecție de perle, cum ar fi: Andrei Pleșu „se interesează de chestiunea sexului îngerilor nu numai la figurat, ci și la propriu“, făcând „paradă de erudiție pentru a rezolva probleme care nu interesează pe nimeni“. *Levantul* lui Mircea Cărtărescu e taxat, fugar, drept „un bun prilej de a rememora poezia secolului nouăsprezece într-o desfășurare fastuoasă, inteligentă și plină de umor“ (pentru cunoscătorii de literatură) sau „o carte ininteligibilă, totuși atrăgătoare prin modul caraghios-simpatic de folosire a

limbii române (pentru ignari)“. În *Cartea milionarului* de Ștefan Bănulescu „excesul de frumusețe livrescă se suportă greu”, iar „cititorul se află în situația muștei care se îneacă în miere“ (Dan C. Mihăilescu, într-un articol din „Idei in dialog”, precizează cu un „exces de savoare”: „bine că nu se îneacă în altceva, ca la alții...”). Paul Cernat nu îl iartă pe Alex Ștefănescu nici de relevarea unor evidente stângăcii determinate de o precară familiarizare cu teoria literară, precum cea dovedită în comentarea volumului *Iarna bărbaților* a aceluiași Ștefan Bănulescu în care scriitorul „parcă din când în când își întrerupe scrisul și, de la masa lui de lucru, își ridică privirea întrebător spre noi...“. Tot la capitolul gafe exegetice este introdusă și receptarea ultimului Bacovia, cel din *Stanțe burgheze* și din *Versete* ca „reduc la emisia dezarticulată a unui alienat, lipsită de relevanță dacă nu am ști cui aparține”.

Însă cel mai mult irită Alex Ștefănescu prin selecția extrem de capricioasă a valorilor literaturii române. Astfel, în opinia lui Paul Cernat, „autorul nu se sfiiește să facă tabula rasa din cea mai mare parte a literaturii romane, ignorând senin mari scriitori”. Ni se oferă apoi o listă comparativă și frapantă: câteva absențe notabile, în ordine alfabetică: Ștefan Agopian, Gheorghe Crăciun, Bedros Horasangian, Virgil Ierunca, Nora Iuga, Mariana Marin, Mircea Martin, Alexandru Mușina, Ion Mureșan, Gellu Naum, Norman Manea, Eugen Negrici, Virgil Nemoianu, Toma Pavel, Simona Popescu etc. –, sunt puși în oglindă cu spațiile ample consacrate unor „nuliități absolute”, precum Adina Huiban, Ovidiu Hurduzeu, Ecaterina Rădoi, Ovidiu Dunăreanu, Dan David, Mircea Bârsilă, Grigore Vieru (acesta ar merita „premiul Nobel pentru poezia dragostei filiale“) și Valeriu Butulescu. Despre acesta din urmă, immortalizat într-o poză alături de Traian Băsescu, ni se atrage atenția că este înfățișat ca un scriitor de talia unor „Tagore, Nietzsche, La Rochefoucauld, Jules Renard, Cioran“. Prompt, Paul Cernat se întreabă „ce anume a stîrnit entuziasmul debordant al monumentalului critico-istoric, atît de mult încît acesta să afirme, cu reproș, că «românii întîrzie să-l descopere pe Valeriu Butulescu. Deocamdată l-a descoperit străinătatea, unde cele aproximativ 2000 de aforisme ale sale (dintre care 200 scilpitoare) i-au apărut traduse în aproximativ 20 de limbi»? Iată doar două mostre de scilpiri, nietzscheene de-a dreptul: «Femeia este atrasă irezistibil de pieptul bărbatului – locul în care acesta își ține portofelul», sau «au apărut telefoane mobile inteligente. Unele mai inteligente decît posesorii lor». Imaginea în oglindă în determină pe Paul Cernat să conchidă: „Este ca și cum un Jacques Yves Cousteau al vieții noastre literare ar aduce la suprafață, în loc de corali, mai mult plancton și, din când în când, cîte un crab sau cîte o meduză”. Incontestabil *orice* istoric literar operează unele selecții discutabile. „Planctonul” este un fenomen de regăsit în istoriile literare deopotrivă ale lui Eugen Lovinescu și G. Călinescu, iar crabii și meduzele sunt oricum *rara avis*, în orice demers de istorie a literaturii, cu atît mai mult cînd

se ia în discuție una contemporană și chiar de ultim moment, în care valorile nu sunt încă cert definite iar criteriul axiologic este principial imperfect.

Însă în toată această discuție, a imperfecțiunii selecției profesate de un istoric literar oricum nonconformist, atât în ceea ce privește autorii, cât și operele acestora, se pierde din vedere, am spune, fondul problemei. Acela că *Istoria* lui Alex Ștefănescu își propune să treacă în revistă literatura română în timpul comunismului. Raportarea la regimul politic este strict necesară prin prisma faptului că circumstanțe extraestetice au încercat să configureze cosmoidul literar în reperele sale definitorii. Aici trebuie căutate reușita sau eșecul demersului propus de Alex Ștefănescu, dacă autorul surprinde în mod just reacția universului estetic la presiunea politică. În acest sens opiniile sunt, deloc surprinzător, la fel de recalitrante în *a saluta* configurația celor peste o mie de pagini de travaliu intelectual. Paul Cernat consideră că exegetul se dovedește a fi mai curînd tolerant cu estetizarea propagandei comuniste, așa cum a fost ea profesată de către nume sonore care au făcut într-un fel pactul cu Diavolul: G. Călinescu, N. Labiș, V.Em. Galan, C. Chiriță, Aurel Baranga, Titus Popovici, Adrian Păunescu. Alex Ștefănescu ar accepta compromisul și ar realiza o insinuantă „pledoarie transparentă pentru virtuțile modelului călinescian de «rezistență prin literatura bună» (un obicei al pămîntului, în fond: capul ce se pleacă sabia nu-l taie, tributul plătit pentru salvarea a ce se poate salva, arta supraviețuirii în nișă, jocul la multe capete...)”. Alt reproș ce i se aduce lui Alex Ștefănescu este acela că în mod fals lumea scriitorilor sub comunism e prezentată ca fiind „producătoarea nr. 1 de opozanți anticeaușiști”, cum ar fi Dorin Tudoran sau Dan Petrescu, a căror operă literară exegetul însă nu o comentează. Pe de altă parte Paul Cernat admite satisfăcut că același imperfect și tendențios Alex Ștefănescu aplică „revizuirii drastice“ lui Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, „bijutierului obosit“ Tudor Arghezi și lui Camil Petrescu (al cărui ultim roman, *Un om între oameni*, este desființat, Alex Ștefănescu intrînd astfel într-o polemică dură cu Mihai Zamfir). Ce putem deduce de aici este că Alex Ștefănescu reușește să fie inconsecvent. Ar fi mult mai corect să reținem că Alex Ștefănescu face dovada unui un dublu mare curaj și a unei sinucigașe responsabilități: pe de o parte, se arată necruțător cu penibile compromisuri estetice ale unor scriitori de calibru, pe care îi demască drept impostori și oportuniști; pe de altă parte nu ezită să salveze ceea ce poate și trebuie salvat din molozul unui univers reprobabil, adică acele nume, opere sau atitudini care au menținut, între anumite cote posibile, galaxia lui Guttenberg pe un curs navigabil în mijlocul unui taifun al extincției.

Ion Simuț (în „România literară”, Nr. 2, 18-24 ianuarie 2006) are un discurs mult mai echilibrat și mai fairplay atunci când emite o considerație de genul „Fundalul istoriei politice relevă drama

literaturii române în comunism, iar textele cele mai bune se pot constitui într-o antologie reprezentativă pentru o întreagă epocă de creație”. Cu toate neajunsurile, imperfecțiunile și inconsistențele sale, *Istoria* lui Alex Ștefănescu se vrea a rămâne așadar ceea ce și-a propus, punct de reper pentru relevarea luptei inegale dintre condei și pistol într-un regim totalitar. Desigur și această valență a monumentalei opere de autor este desființată de către același neobosit întru încrâncenare Paul Cernat, care condamnă aspectul de „arcă a lui Noe” a selecției autorului: „Ce ar trebui să fie, în definitiv, o istorie a literaturii române postbelice? O panoramă pe cât posibil exhaustivă istoric (și ierarhizată estetic), dublată de o istorie a formelor și ideilor, bine contextualizată socio-politic, biografic și mentalitar, sau o listă canonică, o ‘arcă a lui Noe’ menită să salveze de la uitare valorile de prim-plan (recte: preferințele subiective ale autorului)? Am senzația că Alex. Ștefănescu refuză istoricitatea formelor în beneficiul ‘talentului literar’, considerat neistoricizabil. Opțiunea e creditabilă doar în planul valorizării, căci progres în artă nu există. În plan tipologic, avem de-a face însă cu o sfidare a evidențelor și o discreditare a disciplinei înseși... Deși prohibitiv, masivul op își propune să cucerească publicul mediu cultural, naiv și snob, captiv al reprezentărilor canonice preluate inerțial prin școală și prin reprezentări politico-mediatiche. Cum? Povestind captivant, pe înțelesul cât mai multora, tragedia comunistă și eroismul scriitorilor care s-au salvat prin literatura bună... De fapt, criticul oferă reprezentația unui ‘bonom desfigurator’ (calificativul aplicat acum aproape trei decenii de către Cornel Regman – absent din *Istorie...* – rămîne valabil) care merită apreciat pentru curajul și dăruirea de a se fi înhămat la un asemenea proiect de o viață (din anii ’80, când autorul publica la revista *Tomis* fragmente dintr-o ‘istorie exactă’...) și compătimit pentru eșecul său de succes.”. Câteva observații se impun aferente acestei adevărate cabale. În primul rând că cei ce se grăbesc să neantizeze opera lui Alex Ștefănescu în *întregul* ei sunt principial susceptibili de fals intelectual și de exhibarea unor umori personale. Oricât de imperfect ar fi un asemenea demers de amploare, nu poate fi un eșec de succes de la cap la coadă. Apoi aspectul opțiunii lui Alex Ștefănescu pentru una dintre cele două abordări posibile. Oricât ar fi de neîncântați unii dintre confrăți, este dreptul oricărui exeget să își aleagă o metodă de lucru. Alex Ștefănescu nu a urmărit să realizeze o panoplie exhaustivă istoric și ierarhizată valoric a literaturii din timpul comunismului. Astfel ar fi ajuns la a oferi publicului o cantitate enormă de aluviuni literare, prea puțin utile, din care doar pe ici pe acolo s-ar fi putut detecta piritele. Ar fi fost un proces istovitor și superfluu deopotrivă pentru exeget cât și pentru virtualul receptor al listării la bursă a unui număr coplesitor de acțiuni literare falimentare aprioric. Alex Ștefănescu și-a propus să evidențieze doar ceea ce el a considerat că merită să rămână în conștiința posterității ca insule de relativă sanitate literară. Nu

a dorit să scrie o istorie „exactă” a literaturii române sub comunism în sensul de „completă” (demers înfăptuit de Marian Popa), ci în sensul de valabilă sub raportul specificului valorii estetice. Procedul său este cât se poate de corect. Prezintă extrem de sugestiv, unii ar spune părtinitor, grobianismul factorului de presiune politic, la care a aderat desigur un număr enorm de scriitori și de opere (dintre aceștia intrând sub lupa istoricului literar doar vârfurile de lance), după care comentează principial acele nume sau titluri care au o relevanță estetică, care s-au salvat din confruntarea cu imergența extraesteticului. Dacă ar fi procedat invers ar fi scris o istorie corectă din punctul de vedere tocmai al directivelor secției de propagandă.

Pentru final considerăm oportun a menționa două opinii critice care rămân perfect valabile concomitent, depinde doar de punctul de vedere pe care îl adopți când dorești să urmărești literatura română în timpul comunismului. Prima, aparținându-i lui Dan C. Mihăilescu, se situează de partea exhaustivității pe care o presupune travaliul istoricului literar. Totodată Dan C. Mihăilescu realizează și o savuroasă descriere a autorului Alex Ștefănescu și a lumii literare românești, portret datorită căruia devine mai ușor de înțeles de ce foarte mulți confrăți sunt deranjați de opera sa: „Ultrahărțuit de scriitorimea mai mult sau mai puțin veleitară, megalomană, resentimentară și etern cîrtoare, înzestrat din plin cu o subiectivitate invariabil ultragiată, ins nestăpînit, imprevizibil, cu atitudini frecvent oximoronice, sensibil, coleric și retractil cu puseuri virulente, Alex. Ștefănescu surprinde constant prin apetitul enorm pentru extreme și stupefiază prin tenacitatea cu care le infuzează substanță în ciuda tuturor riscurilor. El pășește fericit pe cărbuni aprinși, ca fachirul, dă cu bîta-n baltă cu o frenezie sadomasochistă vecină cu cea a lui Cristian Tudor Popescu, taman cînd ți-e lumea mai dragă, avînd o plăcere nebună de a-și da singur foc la valiză, în public. [...] ...*hybris*-ul fără soluție și fără iertare al cărții. Care rezidă nu atît în marile absențe, cît în inexplicabilele prezențe, față de anvergura numelor lipsă. Sigur, îți spui, cu o viziune preponderent de critic literar și gazetar, autorul are toată libertatea să opereze subiectiv. Nu-și găsește afinități cu un autor sau altul, indiferent de importanța acestuia în istoria literară, nu-i prizează stilul, nu-l comentează, așadar nu-l selectează în sumar. *Atunci, nu mai avem de-a face cu o istorie, ci cu o suită de medalioane lucrate simpatetic.* Altminteri, cînd ai îmbrăcat cămașa cu arnici ai ‘istoriei literaturii’, ești *obligat* să intri în hora axiologiei, a taxonomiilor, a înghițirii polarităților. Ești obligat să cumulezi tendințele și doctrinele antinomice, să corelezi seriile și grupurile, să iei pulsul pieței de idei, să urmărești schimbările de canon, evoluția orizonturilor de așteptare, să petreci esteticul cu politicul și sociologia creației, să punctezi istoria instituțiilor culturale, a cenzurii, a mentalităților, a relațiilor dintre specificul geografiei literare și directivele politice ale

centrului, evoluția tensiunilor inter-generaționiste, legăturile dintre dinamica traducerilor (sincronizarea) și literatura autohtonă ș.a.m.d.” (*ID*, Nr. 1 (16), Ianuarie 2006). Dacă și-ar fi propus să scrie o istorie completă, Alex Ștefănescu ar fi fost blamabil întocmai utilizând mecanismele relevate cu aplomb de Dan C. Mihăilescu. Doar că Alex Ștefănescu are o altă viziune, personală și desigur imperfectă prin raportare la accepțiunea tradițională, asupra rostului unei istorii a literaturii sub un regim dictatorial.

O soluție calmă, echilibrată, a ieșirii dintr-un impas al receptării „suitei de medalioane lucrate simpatetic” o are Irina Petraș: „Criticul e un *scriitor* cu toate îndatoririle, dar și cu toate drepturile ce decurg de aici. Citește ce vrea, când vrea, e subiectiv și expresiv cât încape, are dreptul la licențe poetice. Cartea celui alt e o *realitate*, un *real* ce poate fi interpretat și fantasmă ca orice alt real. Un critic/ istoric literar are dreptul să fie plin de mofturi și de *figuri*. Are dreptul la capricii, incuri și răsfățuri. Poate să creadă în steaua lui și în adevărurile sale, fără obligația de a fi pe placul tuturor. Are, și el, dreptul la *diferență*. Și la diferența de opinie. Își poate construi cuvinte, concepte și ierarhii personale (‘doi critici ce se respectă trebuie cu necesitate să aibă păreri deosebite, căci altminteri unul dintre ei ar trebui să se sinucidă’, credea Lovinescu). Nu e chemat nicidecum să spună Adevărul (care, știm prea bine, nu există ori nu ne e la îndemână, ceea ce înseamnă, pînă la urmă, același lucru), chiar dacă e liber să creadă că îl deține, el singur din cetate. De altminteri, lucrurile nu sînt noi deloc. Complicarea privirii cronologice asupra literaturii cu una sistematică și analitică a (re)deschis calea subiectivității istoricului (e de amintit că pentru Hașdeu, ca și pentru Iorga, istoria era, deja, o *știință subiectivă*, un mod original de a retrăi în imaginație, vizionar și artistic, faptele trecutului, obiectivitatea fiind, oricum, greu de atins în lucrările și purtările omenești). Critica și istoria literară au în structura lor ascunsă doza de *ficțiune* inerentă comentariilor umane, mereu dependente de imponderabile.” (*Tribuna*, Nr. 83, 16-28 februarie 2006). Probabil cartea lui Alex Ștefănescu are, în acest context, măcar un mare merit, chiar dacă nu cel vizat pe autor, ci unul adiacent dar poate chiar mai apropiat de esențe: acela de a fi impus o dezbatere publică asupra naturii și specificului criticii și istoriei literare, în ce măsură aceste științe sunt sau pot fi obiective sau, în ultimă instanță, sunt funciar subiective în virtutea prezenței insinuante a ficționalului în comentariul de specialitate. Sub acest raport *Istoria* lui Alex Ștefănescu este o înfrângere a la Pyrus. Armata dispare dezorganizată pe câmpul tacticizat de bătălie, dar imprimă intrinsec o nedumerire percutantă în rândurile inamicului deconcertat și frustrat datorită unei victorii ininteligibile: de ce nu a vrut să lupte după metodele clasice exacte și a preferat să piară

după capriciile personale? Ecoul perpetuu al acestei întrebări retorice se anunță a fi coșmarul tuturor virtualelor bătălii purtate uzând de metode exacte de către învingătorii privați de satisfacția victoriei.